

**MATN – BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI O'QISH VA YOZISHGA
O'RGATISHDA MUHIM VOSITA**

S.I.Tursunova

Termiz davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'limda matematika va ona tili
kafedrası o'qituvchisi Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori(PDh)

(e-mail: saidatursunova@gmail.com)

Annotatsiya: Mazkur maqolada matn turlari, xususiyatlari bilan chambarchas bog'liq ekanligi va diskursga kiritilgan matnlar so'zlovchida matnning mantiqiy va semantik tuzilishini tushunish ko'nikma va malakalarni shakllantirish imkonini berishi haqida fikrlar ketiriladi.

Kalit sozlar: Matn lingvistikasi tilshunoslikning muhim yo'nalishlari, funksional xususiyatlari, tarkibiy tuzilishiga ko'ra matn turlari, mazmuniy jihatdan matn turlari, matn turlarining asosiy xususiyatlari, matnlarning qo'llanilish sohasi, Og'zaki va yozma matnlar, ma'lumotnoma matni va uning xususiyatlari.

**ТЕКСТ – ВАЖНЫЙ ИНСТРУМЕНТ ОБУЧЕНИЯ НАЧАЛЬНЫХ
УЧАЩИХСЯ ЧИТАНИЮ И ПИСЬМУ.**

Абстрактный: В данной статье указывается, что включенные в дискурс тексты тесно связаны с видами и особенностями текста, что позволяет говорящему понять логическую и смысловую структуру текста, сформировать умения и компетенции.

Ключевые слова: Языкознание текста - важная область лингвистики, функциональные особенности, типы текстов по их структурной структуре, типы текстов по содержанию, основные признаки типов текста, область применения текстов, устных и письменных текстов, справочного текста и его особенностей.

**TEXT IS AN IMPORTANT TOOL IN TEACHING PRIMARY STUDENTS TO
READ AND WRITE**

Abstract: This article discusses the close relationship between text types and their characteristics, and how texts included in discourse can help speakers develop skills and competencies in understanding the logical and semantic structure of a text.

Keywords:Text linguistics is an important area of linguistics, its functional characteristics, text types according to their structural structure, text types according to their content, the main characteristics of text types, the scope of application of texts, oral and written texts, reference text and its characteristics.

Kirish. Matnning boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qish va yozishga o'rgatishda muhim vosita ekanligi. Matn tilshunoslikning muhim tarkibiy qismi bo'lib, u nafaqat kommunikativ vosita, balki ta'lim jarayonida ham muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qish va yozishga o'rgatishda matn asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Ushbu ma'ruzada matnning boshlang'ich sinflarda o'qish va yozish ko'nikmalarini shakllantirishdagi o'rni va ahamiyati haqida so'z yuritiladi.

1. Matnning boshlang'ich ta'limda tutgan o'rni

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar til me'yorlarini o'rganadi, harflarni tanib, ularni birlashtirish orqali so'zlar, gaplar hosil qilishni o'rganadi. Matn esa bu jarayonda muhim metodik vosita hisoblanadi. Uning asosiy o'rinlari quyidagicha:

Savodxonlikni shakllantirish – matnlar bolalar uchun harflarni bog'lash, to'g'ri talaffuz qilish va so'zlar orasidagi bog'lanishni tushunishda muhim ahamiyatga ega.

O'qish texnikasini rivojlantirish – matnlarni o'qish orqali bolalar tovushlarni ajratish, talaffuzni rivojlantirish va ritmni tushunishga o'rganadi.

Fikrni to'g'ri bayon qilishga o'rgatish – o'quvchilar o'qigan matn asosida fikr yuritib, yozma va og'zaki nutqni rivojlantiradi.

Lug'at boyligini oshirish – turli xil matnlarni o'qish orqali o'quvchilarning so'z boyligi kengayadi.

2. Matn orqali o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish

Matnlar bolaning o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishda asosiy vositadir. Bunga quyidagilar kiradi:

Boshlang'ich hikoyalar va she'rlar – qisqa va tushunarli matnlar bolalarning e'tiborini jalb qiladi va o'qishga bo'lgan qiziqishni oshiradi.

Mazmunni tushunish – o'quvchilar matnni o'qib, undan to'g'ri xulosa chiqarishga o'rganadilar.

Ekspressiv o'qish – matnlarni hissiy ruhda o'qish, o'quvchilarning talaffuz va intonatsiyasini rivojlantiradi.

Savollar asosida fikrlash – o'qigan matn yuzasidan berilgan savollar o'quvchilarning fikrlash va muhokama qilish qobiliyatini oshiradi.

3. Matn yordamida yozish ko'nikmalarini shakllantirish

Yozish – o‘quvchilarning savodxonlik darajasini aniqlovchi asosiy ko‘nikmalardan biridir. Matn orqali yozish ko‘nikmalarini rivojlantirishning asosiy usullari quyidagicha:

Matn asosida diktant va ko‘chirish mashqlari – to‘g‘ri yozish va harflarni mukammal o‘zlashtirishga yordam beradi.

Hikoya tuzish – oddiy gaplardan foydalanib, o‘quvchilar mustaqil ravishda matn tuzishga o‘rganadilar.

Ijodiy yozuv mashqlari – tasviriy hikoyalar yaratish, mavzu bo‘yicha insho yozish bolalarning yozma nutqini rivojlantiradi.

Matnni tahlil qilish – yozilgan matnni grammatik va mazmuniy tahlil qilish orqali to‘g‘ri fikrlash va mantiqiy bog‘lanishlarni tushunish o‘rgatiladi.

Matn boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini o‘qish va yozishga o‘rgatishda muhim o‘rin tutadi. U savodxonlikni oshirish, o‘qish texnikasini rivojlantirish, lug‘at boyligini kengaytirish va yozma nutq ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shuning uchun ta‘lim jarayonida turli xil matnlar bilan ishlashga alohida e‘tibor qaratish lozim.

2. Boshlang‘ich sinf darsliklarida qo‘llanilgan matnlarning o‘ziga xos jihatlar va ahamiyati.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun mo‘ljallangan darsliklar ta‘lim jarayonining muhim vositalaridan biri bo‘lib, ularda keltirilgan matnlar bolaning o‘qish, yozish, fikrlash va nutqiy rivojlanishiga katta ta‘sir ko‘rsatadi. Ushbu matnlarning o‘ziga xosligi shundaki, ular o‘quvchilarning yoshiga mos, tushunarli va qiziqarli bo‘lishi kerak. Shuningdek, darsliklardagi matnlar ta‘lim mazmunini boyitish, axloqiy tarbiya berish va estetik didni shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu ma‘ruzada boshlang‘ich sinf darsliklarida qo‘llanilgan matnlarning asosiy xususiyatlari va ahamiyati tahlil qilinadi.

1. Boshlang‘ich sinf darsliklaridagi matnlarning asosiy xususiyatlari

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun tanlangan matnlar maxsus pedagogik, psixologik va lingvistik mezonlarga asoslangan bo‘lishi kerak. Ularning asosiy xususiyatlari quyidagilardir:

Soddalik va tushunarlilik – matnlar oddiy gap tuzilishi va aniq mazmuni bilan ajralib turadi. Yosh bolalar murakkab sintaktik konstruktsiyalarni tushunishda qiynalishi mumkin, shuning uchun matnlarning grammatik tuzilishi soddalashtirilgan bo‘lishi lozim.

Qisqalik va lo‘ndalik – boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uzoq matnlarni diqqat bilan o‘qiy olmaydi, shuning uchun matn qisqa va lo‘nda bo‘lishi talab etiladi.

Mavzularning yaqinligi va hayotiyliigi – bolalar uchun tanlangan matnlar ularning kundalik hayotiga bog‘liq bo‘lishi lozim. Oilaviy munosabatlar, tabiat hodisalari, do‘stlik, halollik kabi mavzularga oid matnlar o‘quvchilarning qiziqishlarini uyg‘otadi.

O‘quvchilarning lug‘at boyligini oshirish – darslik matnlari yangi so‘zlar va iboralar bilan boyitilgan bo‘lib, ularning til rivojlanishiga xizmat qiladi.

Didaktik va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lishi – matnlar orqali o‘quvchilarga axloqiy qadriyatlar singdiriladi, to‘g‘ri hulq-atvor, vatanparvarlik va insoniy fazilatlar targ‘ib qilinadi.

Tasviriylik va obrazlilik – bolalar obrazli fikrlash orqali tezroq o‘rganishadi, shuning uchun matnlarda jonlantirilgan obrazlar, qahramonlar va yorqin tasviriy unsurlar bo‘lishi kerak.

2. Boshlang‘ich sinf darsliklarida qo‘llanilgan matnlarning ahamiyati

Darsliklardagi matnlarning ahamiyati juda katta bo‘lib, ular o‘quvchilarning lingvistik, psixologik va ijtimoiy rivojlanishiga ta’sir qiladi. Quyida matnlarning boshlang‘ich ta’limdagi o‘rni va ahamiyati keltirilgan:

Savod o‘rgatish jarayonida yordam beradi – matnlar harflarni bog‘lash, so‘zlarni shakllantirish va to‘g‘ri talaffuz qilishni o‘rgatadi.

Nutq rivojlantirish vositasi sifatida xizmat qiladi – o‘quvchilar matnlarni o‘qish va qayta hikoya qilish orqali og‘zaki va yozma nutq ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.

Mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi – matnlar o‘quvchilarning mantiqiy tahlil qilish, sabab-oqibat aloqalarini tushunish va xulosalar chiqarish qobiliyatini oshiradi.

Ijodiy tafakkurni shakllantiradi – ba’zi matnlar o‘quvchilarning tasavvur va fantaziyasini rivojlantirishga xizmat qiladi, bu esa ularning ijodkorlik qobiliyatini oshirishga yordam beradi.

Axloqiy tarbiya vositasi bo‘lib xizmat qiladi – darslik matnlari orqali bolalar yaxshi va yomon odatlar haqida tushuncha hosil qiladi, odob-axloq qoidalarini o‘rganadi.

Milliy qadriyatlarni singdiradi – darsliklarda milliy adabiyot namunalari, xalq og‘zaki ijodi namunalaridan foydalanish bolalar qalbida vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantiradi.

3. Boshlang‘ich sinflar uchun matn turlarining tasnifi

Boshlang‘ich sinf darsliklarida turli janr va uslubdagi matnlar ishlatiladi. Ularning asosiy turlari quyidagilardan iborat:

Badiiy matnlar – ertaklar, hikoyalar, she’rlar va xalq og‘zaki ijodi namunalaridan iborat bo‘lib, bolalarning qiziqishini oshiradi.

Ilmiy-ommabop matnlar – oddiy ilmiy ma’lumotlarni sodda va tushunarli tarzda yetkazish uchun ishlatiladi.

Dialog va monolog matnlar – o‘quvchilarning nutqiy rivojlanishiga xizmat qiladi.

Axloqiy-tarbiyaviy matnlar – bolalarga insoniy fazilatlarni singdirishga yordam beradi.

Boshlang‘ich sinf darsliklarida ishlatilgan matnlar bolalarning savodxonligini oshirish, lingvistik va ijodiy tafakkurini rivojlantirish hamda axloqiy tarbiyasini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Shu sababli, bu matnlar soddalik, tushunarlik, didaktik mazmun va tarbiyaviy yo‘nalish kabi talablarga javob berishi lozim. Darsliklar uchun tanlangan matnlar o‘quvchilarning yoshi va qiziqishlariga mos kelishi, ularga ta‘lim va tarbiya berishda samarali vosita bo‘lishi zarur.

Foydalangan adabiyotlar:

4. S.I.Tursunova The development of oral speech of younger schoolchildren in extracurricular activities. Eurasian Research Bulletin, 2022.
5. S.I.Tursunova Pedagogical bases of nationalization of school education. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3 (02), 456–461.
6. Турсунова, С. И. (2023). Причины выбора модели внеучебной деятельности по развитию устной речи младших школьников.
7. Tursunova, S. (2024). Innovatsion yondashuv asosida boshlang ‘ich sinf o ‘quvchilarining og ‘zaki nutqini rivojlantirishning asosiy mazmuni. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(10), 176-185.
8. Ismatova, N., & Tursunova, S. I. (2023). BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA OG‘ZAKI NUTQNI RIVOJLANTIRISH, TILSHUNOSLIK USLUBIY MUAMMO SIFATIDA. Interpretation and researches, 2(1).
9. Allaberganova, Y., & Tursunova, S. (2023). BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINI MILLIY QADRIYATLAR RUHIDA TARBIYALASH. Interpretation and researches, 2(1).
10. Hikmatov, I., & Tursunova, S. (2023). Bo ‘lajak boshlang ‘ich sinf o ‘qituvchilarini ma’naviy-ma’rifiy faoliyatga tayyorlashning imkoniyatlari. Interpretation and researches, 2(1).
11. Турсунова, С. И. (2022). БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИДА ИҚТИСОДИЙ ТАРБИЯНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ХУСУСИЯТЛАРИ. Scientific Impulse, 1(4), 397-399.
12. Турсунова, С. И. (2022). БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИДА ЭСТЕТИК ТАРБИЯНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. Scientific Impulse, 1(4), 393-396

